

УДК 343.3;351

М. Л. Комісаров

Н. О. Комісарова

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто питання реалізації Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. № 2108-IX у площині забезпечення державної безпеки України. Здійснено аналіз складу злочину, передбаченого статтею 111¹. Вказано ознаки, які відмежовують цей склад злочину від інших кримінальних правопорушень. Запропоновано підходи щодо вдосконалення нормативно-правових актів у галузі державної безпеки і кримінального права шляхом використання вдалих юридичних та загального вжитку термінів. Досліджено критерії, що могли б стати основою під час створення і вдосконалення законодавства взагалі та кримінального законодавства зокрема.

Ключові слова: кримінальне право, державна безпека, національна безпека, юридична термінологія, нормотворення, право.

Постановка проблеми. З 2014 р. в Україні надзвичайно актуалізувалося питання притягнення до відповідальності перед державою та народом України людей (переважно громадян України), які активно співпрацюють з країною-агресором, але їхні діяння не охоплені складом злочину, передбаченим ст. 111 Кримінального кодексу України «Державна зрада». Дискусії про необхідність запровадження кримінальної відповідальності за таку співпрацю тривали понад 9 років (2014–2022 рр.) гібридної війни, і тільки після 24 лютого 2022 р., з початком відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України, Верховною Радою України було прийнято Закон [1], яким запроваджується кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність.

Відповідно до цього Закону перший розділ Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки» доповнено ст. 111¹ «Колабораційна діяльність», згідно з якою колабораційною діяльністю визнають: публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення й утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних

формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні українські вчені-криміналісти та практики, зокрема М. І. Хавронюк, Р. О. Мовчан, О. О. Кравчук, М. С. Бондаренко, С. І. Грабовський та ін., виклали свої погляди щодо колабораційної діяльності у низці публікацій [3–6]. Були висловлені різні думки – від звичайного кримінально-правового аналізу до критичних зауважень щодо певних положень окремих частин зазначеної статті.

Метою статті є вдосконалення нормативно-правових актів у галузі забезпечення державної безпеки та кримінального права шляхом використання та впровадження у практичну діяльність семантично правильних правових дефініцій.

Виклад основного матеріалу. Автори статті пропонують власний погляд на цю проблематику в контексті реалізації положень Закону України «Про національну безпеку України» у площині забезпечення державної

безпеки. Відповідно до зазначеного Закону державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [7]. Ключовими термінами цього визначення, на погляд авторів, є «захищеність» та «загрози невоєнного характеру». Саме їх наявність засвідчує пріоритетність юридичної площини захисту державної безпеки через законодавче врегулювання суспільних процесів потенційно та реально небезпечних для державної і національної безпеки. Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. № 2108-IX, хоча й із запізненням, але все ж зміцнило правовий мур державної безпеки. Проте тільки зміцнило.

За даними Офісу Генерального прокурора станом на вересень 2023 р. порушено 2 776 кримінальних проваджень щодо осіб, які вчинили протиправні діяння, передбачені ст. 111¹ Кримінального кодексу України, а 1 008 особам вручена підозра [8]. Серед підозрюваних – високопосадовці державних установ, які перебувають на тимчасово окупованих територіях півдня та сходу України. Серед найпоширеніших проявів такої діяльності – допомога армії Російської Федерації, поширення російської пропаганди, добровільна участь в окупаційних органах влади. І кількість зареєстрованих проваджень щоденно зростає.

Така кількість кримінальних проваджень за такий короткий час свідчить про серйозні прогалини у діяльності відповідних структур і органів України у попередні роки в частині виявлення та попередження потенційних загроз державній безпеці. Це визнається і самою державою в особі Ради національної безпеки й оборони України, яка у Стратегії забезпечення державної безпеки (затвердженій та введеній у дію Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022) серед загроз визнає недостатню ефективність державних органів, непослідовність та незавершеність реформ складових сил безпеки, недосконалість механізмів правового, організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення процесу розвитку системи забезпечення державної безпеки, які підвищують уразливість держави до загроз і знижують ефективність заходів із протидії таким загрозам [9].

Якщо ж урахувати положення ст. 58 Конституції України, яка зазначає, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії у часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, то кількість «колаборантів» значно більша. А те, що колаборантська діяльність є результативною, – доведено наявністю тимчасово окупованих українських територій та строком їхньої окупації.

Попередження, виявлення та припинення злочинів проти основ національної безпеки є одним з основних завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки [9].

І коли ми говоримо про захищеність як перманентний стан, передусім маємо говорити про попередження та виявлення колабораційних виявів у межах різноманітних соціально-політичних процесів, під час яких можливе ефективне проведення колабораційної діяльності. Новітня історія України засвідчує, що цим процесам передували ідеологічний і державно-політичний вплив на українське суспільство й державу та військова агресія (гібридна, а потім і відкрита) як їхнє логічне завершення. Продовжується цей вплив і дотепер.

Загальновідомо, що термін «колаборація» у криміналізованому вигляді з'явився під час Другої світової війни та походить від французького *collaboration* – співробітництво, визначаючи діяння, що здійснюється в умовах окупації у формі співпраці з державою-агресором представниками населення окупованої держави з метою спричинити шкоду цій державі або її союзникам.

Фаховий та виважений аналіз нової ст. 111¹ «Колабораційна діяльність» провели доктори наук М. І. Хавронюк [3] та Р. О. Мовчан [6], окресливши ознаки, які відмежовують цей склад злочину від інших діянь, зокрема передбачених статтями 111 «Державна зрада», 111² «Пособництво державі-агресору» та 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» Кримінального кодексу України.

Колабораційна діяльність наявна, коли:

1) діяння, вчинене в умовах окупації, зокрема за межами окупованих територій [провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором (ч. 4 ст. 111¹ КК), перебуваючи за кордоном України];

2) діяння, вчинене у формі добровільної співпраці з державою-агресором (співпраця

може бути спрямована на сприяння здійсненню збройної агресії та тимчасової окупації, уникненню відповідальності певних осіб за здійснення такої агресії й окупації тощо);

3) діяння, вчинене представниками населення держави Україна (як громадянами, так і не громадянами);

4) діяння, вчинене з метою спричинити шкоду державі Україна, її патріотам чи союзникам.

Важливою ознакою колабораційної діяльності, на яку звертає увагу професор М. І. Хавронюк, є наявність відвертої чи прихованої співпраці з державою-агресором (зокрема через незаконні органи, які створюються на окупованій території), навіть попри те, що про співпрацю (взаємодію) згадано лише в частинах 4 і 6 ст. 111¹ КК [3].

Натомість професор Р. О. Мовчан стверджує, що не всі діяння передбачені ч. 1 ст. 111¹, по суті, є колабораційними діяннями, адже не передбачають співпраці з державою-агресором [6, с. 56, 57, 58].

Більшість авторів єдині у висновку, що наявні правові колізії, які виникли після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», українським законодавцем будуть виправлені, і цьому сприятимуть як дослідження українських учених-криміналістів, так і юридична практика щодо колабораційної діяльності, яка, у певному сенсі, є унікальною для більшості країн сучасного світу.

Висновки

Державна безпека, крім фаховості відповідних державних структур і якості законодавства, завжди ґрунтується на високому рівні патріотизму та лояльності громадян до власної держави, які формуються, зокрема, через наявність адекватного кримінального законодавства. Адекватність кримінального законодавства, на переконання авторів статті, визначається співвідношенням позитивної та негативної кримінальної відповідальності. І хоча концепція позитивної кримінальної відповідальності деякими вченими-криміналістами піддана конструктивній критиці, відмовлятися від цього концепту не варто.

Формування належної, узгодженої з вимогами права та моралі поведінки індивіда – складний філософсько-правовий аспект державотворення, урахування якого важливе у процесі забезпечення державної безпеки.

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України окреслила, що українська держава як формальний інститут досі є лише завдяки відносно невеликій пасіонарній частині лояльно налаштованого до держави населення. Інша частина населення керується (свідомо або ні) нормами чинного кримінального законодавства, вдосконалення якого є завданням наукової спільноти та правоохоронних структур держави.

Зокрема, це стосується і кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність у частині уточнення змісту всіх елементів цього складу злочину, а також кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111² «Пособництво державі-агресору» та 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» Кримінального кодексу України.

Крім того, державним пріоритетом має залишатися попередження та виявлення колабораційних проявів у межах різноманітних соціально-політичних груп.

У подальших дослідженнях автори вивчатимуть категоріально-понятійний апарат державної безпеки та нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів, що забезпечують державну безпеку.

Перелік джерел посилання

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <http://surl.li/dpqkm> (дата звернення: 21.09.2023).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://surl.li/hwcs> (дата звернення: 21.09.2023).

3. Микола Хавронюк. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. URL: <http://surl.li/ocdqj> (дата звернення: 20.09.2023).

4. Грабовський С. І. Колабораціонізм. Енциклопедія Сучасної України : електронна версія / гол. редкол. : І. М. Дзюба та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <http://surl.li/ocdqj> (дата звернення: 29.09.2023).

5. Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність : науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198–204.

6. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 244 с.

7. Про національну безпеку України : Закон України від 22.07.2018 р. 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <http://surl.li/ocdqx> (дата звернення: 29.09.2023).

8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <http://surl.li/bnzkm> (дата звернення: 22.09.2023).

9. Стратегія забезпечення державної безпеки : затв. та введена в дію Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <http://surl.li/ffrqv> (дата звернення: 23.09.2023).

Стаття надійшла до редакції 12.10.2023 р.

UDC 343.3;351

М. Komissarov, N. Komissarova

CRIMINAL LIABILITY FOR COLLABORATIVE ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF CRIMINAL LAW PROVISION RELATED TO STATE SECURITY

The article examines the issues of implementation of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Criminalization of Collaboration Activities" No. 2108-IX dated 03.03.2022 in the context of ensuring the State security of Ukraine. The author analyses the elements of the crime under Article 111¹. The author provides the features which distinguish this crime from other criminal offences. The author suggests approaches to improving the legal acts in the field of state security and criminal law through the use of successful legal and commonly used terms. The author considers the criteria which could serve as a basis for the creation and improvement of legislation in general and criminal law in particular. It is emphasized that since 2014, the issue of bringing to justice before the State and the people of Ukraine therefore citizens of Ukraine who actively cooperate with the aggressor country and whose actions are not covered by the crime under Article 111 of the Criminal Code of Ukraine "High Treason" has become very relevant in Ukraine.

It is noted that, according to this Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", state security is defined as the protection of state sovereignty, territorial integrity and democratic constitutional order and other vital national interests from real and potential non-military threats. It is emphasized that the key terms of the definition of state security are "security" and "non-military threats". It is argued that these categories indicate the priority of the legal plane of state security protection through legislative regulation of social processes which are potentially and actually dangerous for state and national security.

Keywords: criminal law, state security, national security, legal terminology, law-making, law.

Комісаров Микола Леонідович – кандидат юридичних наук, доцент, начальник науково-організаційного відділу Київського інституту Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-6828-7974>

Комісарова Наталя Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-6895-6891>